

HAGYOMÁNY ÉS FORRADALOM A POLITIKÁBAN

Mi AZ IGAZI és megváltó varázsigeje mai, hagyomány és forradalom közt ingadozó politikai életünknek? Ez az a kérdés, melyre válaszolni szeretnénk s amely egyben generációknak is életkérdése.¹ Életkérdése egész európai kultúránk jövőendő fejlődésének is. Mindnyájan keressük a választ az életszemlélet, a tudomány, az irodalom és művészet, a közgazdaság és a szociális élet terén, de a megváltó szó csak egy magasabb örhélyről jöhet, olyan helyről, ahonnan az emberi élet részjelenségeinek egésze átpillantható, ahonnan ennek az életnek és törvényeinek történeti fejlődése, új irányok születése, kifejlődése, győzelme vagy pusztulása áttekinthető. Ez az örhely a történetfilozófiai vizsgálati módszer örhelye, melyet azonban a praktikus politika gyakorlott pillantásának kell a megtárgyalandó területen irányítania és magyaráznia.

Sokan még ma is azt hiszik, hogy ez a kérdés csak egyes országok számára vált időszerűvé, melyek a világháború vagy a világgazdasági válság következtében különösen súlyos helyzetbe kerültek s hogy a mai zűrzavar, a hagyomány és forradalom között keletkezett szakadék, sok népnél egyáltalában nem jelenti gondolkodásmódjuk és életberendezésük alapvető változását, hanem csak futó jelenség, melyet ismét az elmúlt történeti periódus liberális, demokratikus és kapitalisztikus berendezkedésének kell követnie.

Az a körülmény, hogy a nyilvános élet első forradalmi átalakulásai nem a legelőli haladó nyugati népeknél, hanem Európa legelmaradottabb országánál, Oroszországnál, jelentkeztek először, továbbá az, hogy egyéb háborúutáni forradalmak, mint a fasiszta forradalom, ismét nem Nyugat-, hanem Közép-Európában törtek ki és vezettek pártidiktatúrákra, úgy látszik, megerősíti azt a felfogást, hogy a népek életének újjáalakítása és világnézetük látszólagos forradalmi átalakítása nem egy történeti, szerves fejlődés eredménye, hanem átmeneti körülményekre vezethető vissza és így megjelenési formái is csak átmeneti természetűek lehetnek. Minden szellemi mozgalom ugyanis, amely a történelem folyamán forradalmi átalakulásoknak vált okozójává, Európában eddig mindig a leginkább előrehaladott népek köréből indult ki és nyugatról keletre haladt. Ez azonban bizonyítéka annak a fenthangoztatott nézetnek is, mely szerint itt egy átmeneti mozgalommal van dolgunk. Az események ezen útjának valódi oka

¹ Gróf Bethlen Istvánnak 1934 január 6-án német nyelven tartott előadása a Szellemi Együttműködés Ligájának budapesti kongresszusán.

annakidején az volt, hogy a régi rend alatt az élet leghamarabb a legelőrehaladottabb államoknál vált, bizonyos körülmények megváltozása folytán, elviselhetetlenné. Most azonban a szociális bajok nyomása, látszólag megfordítva, elsősorban a szegényebb országokban vált tűrhetetlenné és vezetett végül kirobbanásokra, amiből azonban ismét az következnek, hogy a jövőben a gazdagabb és előrehaladottabb országokat sem fogják e kirobbanások megkímélni, ha tényleg az a helyzet, hogy az emberiség bajai az eddig alkalmazott politikai, gazdasági és szociális eszközök, az egész mai rendszer, segítségével nem orvosolhatók. A régebbi idők forradalmi a meggazdagodott polgárság és az intelligencia forradalmi voltak, bár a proletártömegek is igyekeztek e forradalmak eredményeit minél jobban a maguk részére kihasználni. A mai forradalmak ezzel szemben egész népek tömegmozgalmi, azoké, akik a kapitalisztikus termelési rend keretein belül foglalkozásnélküliekké és feleslegesekké váltak. Természetes, hogy a világháború s az azt követő szociális és gazdasági válság a szegény országokat előbb tette tönkre, mint a gazdagabbakat s így a forradalmi kirobbanások is a szegényebb népeknél jelentkeztek először.

Segíthetünk-e ezen az állapoton a liberális kapitalizmus, a mai demokratikus berendezkedések és a nemzetközi status quo alapján, vagy pedig elkerülhetetlen-e a radikális irányváltoztatás? Két évtizede keresi az emberiség fájdalmas vajúdasok közepette a választ erre a kérdésre.

A népek egész sora felett a konferenciáról konferenciára tántorgó kezelőorvosok tehetetlenségére forradalommal, melynek során a liberális intézményeket, a demokráciát és mindent, amit ezekkel kapcsolatba hozott, egyszerűen elseperte. Más népek ugyanezt szándékozzák tenni. Ezek az országok nemcsak új belpolitikai eszméikért dolgoznak, hanem a szerződések revíziója segítségével a mai nemzetközi status quo megváltoztatásáért, a népek egyenjogúsításáért, az igazi leszerelésért, tehát a nemzetközi állapotok gyökeres megváltoztatásáért is.

Vizsgáljuk most már, mi az értelme mindeme belpolitikai átalakulásoknak, diktatúráknak és forradalmaknak. Mi az értelme a napról-napra felmerülő új eszméknek, melyek, a többé-kevésbé általánosan fennálló liberális és demokratikus berendezkedésekkel ellentétben, diktatúrákhoz vezetnek, melyeket vagy egyes osztályok gyakorolnak, vagy egyes nemzeti pártok és személyek, akik a politikai pártok szabad versenye helyett a vezéri elvet (Führerprinzip) hangsúlyozzák s az ötletszerűen kialakuló, gyakran demagóg eszközökkel összegyűjtött párttöbbségek helyett az állam organikus életének megfelelő, szervesen és rendek szerint felépített törvényhozó-testületekre akarják a politikai döntéseket bízni.

Mi az értelme gazdasági téren azoknak az eszméknek, melyek a szabadgazdálkodás alapján álló liberális kapitalizmus helyett a kollektív gazdálkodás valamelyik formáját, mint ezt a kommunizmusnál és a szocializmusnál látjuk, vagy pedig a gazdasági életnek a kollektív akarat által való döntő befolyásolását, vagy legalább is az úgynevezett tervgazdálkodást követelik? Mi a jelentősége annak, hogy a

szabadkereskedelem helyét a világgazdaságban mindenütt a vám-védelmi elv foglalja el és hogy a preferencia-megállapodások segítségével is lassanként mindenütt kialakulnak a kisebb-nagyobb autarchikus gazdasági területek, melyek mindjobban elszigetelik magukat? Mi az okozója annak, hogy még azokban az országokban is, ahol az orthodox manchesterizmus még mindig tartja pozícióját, mind erélyesebb hangok hallatszanak a gazdasági életbe való autoritativ beavatkozás mellett, a szociális, nemzeti, sőt gazdasági élet fejlődése érdekében?

Mi a mélyebb értelme annak az általános vágyakozásnak, melynek célja a háború és a győztesek ököljoga által teremtett, az egyes hatalmi csoportok versenyfutása által szabályozott nemzetközi élet helyett egy igazságosabb béke, mely egy nemzetközi szervezetre támaszkodik, melynek megvan a hatalma ahhoz, hogy a kíméletlen versenyfutás és létért való küzdelem helyett, mely a népek közt dúl, a jognak etikus elvét helyezze az őt megillető polcra? Mi az értelme mindezen ideáknak, igyekvéseknek, fáradozásnak, harcnak? Mi a céljuk e forradalmaknak, melyek harcot hirdetnek életünk hagyományai ellen, berendezkedések és eszmék ellen, melyek több mint egy évszázada voltak állam, társadalom és gazdasági élet számára vitathatatlanul irányadók?

A cél nyilván az, hogy a zabolátlan szabadverseny, elfajult konkurrenda, a létért való többé-kevésbé erőszakos küzdelem által szabályozott emberi élet helyébe az ember és szervezeteinek szolidaritása állíttassák, ahol az egyes ember és embercsoportok kooperációja és kollaborációja a harc és konkurrencia kikapcsolásával ugyanazon célt éri el, mint azelőtt, de a nagy harcok borzasztó áldozatai nélkül.

Szeretném ezt a tételt pontosabban megmagyarázni.

Az EMBERI ÉLETET, következésképpen az emberi fejlődést is, két alapvető főelv szabályozza. Az egyik a darwini elv, a létért való küzdelem, a szabadverseny elve. A másik elvnél a küzdelem helyébe az együttműködés, a munkamegosztás lép; a küzdelem itt együttes és célja a szükségletek kielégítése, az élet fenntartása és kifinomítása.

Az első elv az, amellyel a pusztaság természet dolgozik. Úját milliói egyén és faj pusztulása jelzi, de amit elért, az szilárd és tartós.

A második elv az, amelynek segítségével az ember mindinkább előrehalad, anélkül azonban, hogy a szabadverseny, a létért való küzdelem ember és ember között, teljesen eltűnnék. Eredményei azonban labilisak és együtt pusztulnak el egy nép kultúrájával.

A történelemből számos példa hozható fel annak igazolására, miként iparkodott az emberiség a második elvet az első rovására érvényrejuttatni és miként igyekezett a vad küzdelmet mind nagyobb csoportok együttműködésével és a millióknak életükért való közös, szervezett harcával pótolni.

Ennek természetes következménye volt az életnek mind erősebb megrendszabályozása, az egyéni szabadság megszükitése és az ember-

nek mind erősebb besorozása a szociális szervezetbe és alárendelése a társadalmi autoritásnak.

Mindez persze nehezen viselhető el és csak az abszolút szükségesség, a kényszerítő körülmények nyomása alatt született meg ez a szociális alkalmazkodóképesség. Következésképpen az emberi szabadság minden megszükitése addig van helyén, míg az e megszükités által előállott szervezet különben tud nyújtani, mint a szabad verseny állapota.

De a szociális organizáció is, mint minden, ami emberi, tökéletlen, csak bizonyos viszonyokhoz alkalmazkodik. Ami egy bizonyos helyen vagy időben hasznosnak mutatkozhatik, a viszonyok megváltozásával elviselhetetlen, haszontalan teherré válhatik, melyet egy új rendnek kell követnie, vagy pedig egyszerűen meg kell szűnnie, hogy a szabályozást ismét a szabadverseny vegye át.

Így keletkezik az emberi haladás gyakran új organizációk alkotásában, az életnek szigorú és részletekbenemő szabályozásában, a szabadság korlátozásában, a vezetés központosításában, a tekintély hatalmainak megerősítésében, de gyakran megfordítva, a haszontalanná és károsná vált beavatkozás kiküszöbölésében, a szabadverseny helyreállításában és a szervezett együttműködés elvének a szabad konkurencia érdekében történt visszaszorításában.

Az emberiség története ingához hasonlítható, mely állandóan e két pólus közt végzi lengéseit s hol az egyik, hol a másik pólus közelében véli az emberiség haladásának ügyét szolgálni.

Egy nép életlehetőségeinek megszükitése, a népesség erős szaporodása, mellyel a kereseti viszonyok lépést tartani nem tudnak, viszonylagos túlnépesedés és ennek következtében fellépő szociális és gazdasági bajok, életerős népeknél mindig erősebb, merevebb szervezetre való vágyakozásra vezetnek és e beavatkozás és szabályozás iránti tendenciát a közhatalom ébreszti fel. Ezt a tendenciát létrehívhatja természetes állandó politikai fenyegetés és veszedelem is.

Felfedezések, új országok megnyitása, jelentős találmányok, melyek az emberek millióinak nyújtanak foglalkozást, nagy tőkefelhalmozódások, általános jólét, ezzel szemben a szabadság kiterjesztését kívánják, hogy a vállalkozási szellem és a szabad verseny akadálytalanul kifejlődhessék. Ez most kevesebb áldozatot is fog követelni, hiszen van hely mindenki számára.

Mindez egészen világos, mert minél nagyobb, biztosabb és akadálytalanabb egy népnek működési területe, minél kisebb konkurencia fenyegeti, annál kevésbé szükséges, hogy szabadságáról egy központi vezetés érdekében lemondjon és fordítva.

Így ingadozik a történet periódusok között, melyekben egyszer az individualizmus, a szétforgácsolódás, a szabad verseny az uralkodó, máskor pedig az univerzalizmus, a kollektív szabályozás és az autoritativ vezetés kerül előtérbe.

A középkor virágzása az univerzalizmus virágzását is jelentette. A két univerzalisztikus jellegű nagyhatalomnak, a pápaságnak és a német-római császárságnak, továbbá a Szent Ágoston által felállított „Civitas Dei“-eszménynek irányítása alatt, a népek évszázadokon át

aránylag boldogan éltek. Az egyes államok kebelében az élet a legkisebb részletekig szabályozva volt. A földesurak, a császár és az Isten kegyelméből uralkodó királyok intézkedési joga alig volt a népakarat által korlátozva. A gazdálkodás tökéletesen kötött volta minden nagyobbméretű konkurrenciát lehetlenné tett. Az ember szabadság nélkül élt, de mindenkinek megvolt a maga helye. A XIII. század végén új idők kezdődtek. A pápa és a császár hatalma megcsökkent s a gyilkos harcok közepette kivirágzott a szabadság, melyből' mindenki többet és többet akart. Az individualizmus ideje volt ez, amikor a harcokban mindenki résztvett, aki elég erősnek érezte magát a nyilvános jogokból való zsákmányolásra s mivel e jogok elsősorban territoriálisán voltak szabályozva, mindenekelőtt a feudális birtokosok és a városok vettek e harcokban részt. így jutott el az emberiség az ököljog korába. Ez időben kezdődött a vallási reform is, amely az egyházat, melynek hatalma nemcsak lelki, hanem világi is volt, erősen meggyengítette.

így pusztultak el azok az univerzális erők, melyek a középkor életének organizációit és szigorú fegyelmet kölcsönöztek. A kötött gazdálkodás azonban nagyjából megmaradt, bár a városokban már felfedezhetjük a korai kapitalizmus első jeleit, amely éles, gyakran véres harcokra vezetett az egyes városok között. A földesurak kiméletlen versengése viszont a parasztosztály teljes elnyomását vonta maga után, mely osztály a késői középkor proletárjának tekinthető.

De ez az idő is véget ért és ismét új korszak következik. A szabad versengést, az ököljogot ismét felváltja az organizáció, az együttműködés, a jog uralma és megint a nyugati államok, Anglia és Franciaország azok, amelyek az élen menetelnek. A királyi hatalom általános megerősödése az egymással küzdő pártok megfékezésére vezet. Az eddig szuverén fejedelmek és birtokosok kénytelenek az új rendhez alkalmazkodni, annál is inkább, mert a királyi hatalom megrendszabályozásuknál csaknem az összes társadalmi osztályokat, illetve testületeket maga mellett látja. így keletkezik az államban egy új univerzális hatalom, a királyi hatalom, amely tetőpontját a felvilágosodott abszolútizmusban éri el s amely hatalom a paraszt-proletár helyzetét lehetőleg enyhíteni igyekszik. Az Újvilág felfedezése és benépesítése a kapitalizmus további fejlődését vonta maga után, de a királyi hatalom egyáltalában nem riadt vissza a gazdasági életbe való különböző beavatkozásoktól. Gondoljunk csak Colbert-re és más nagy államférfiakra, kiknek gazdasági elvei az egész kontinensen elterjedvén, végül is az államok, elsősorban a polgári középosztály soha nem sejtett virágzására vezettek.

Azonban éppen a középosztálynak ez a virágzása, a kultúra nagy elterjedése és az a borzasztó önkény, amivé a kezdetben jótékony királyi hatalom fajult, idézik elő a történelem új fázisát, amely a nagy francia forradalommal kezdődik s amely egy évszázad lefolyása alatt az emberiség arculatát gyökeresen megváltoztatja. A királyi hatalmat a nép képviselői veszik át, akik a szervezett politikai pártoknak a nép kegyeiért való versengése közepette felváltva jutnak hatalomra. A társadalmi osztályok közötti jogi különbségek megszűnnek, úgy-

szintén a gazdálkodás összes megkötöttségei és a felülről szabályozott gazdálkodást felváltja a szabadverseny, a kapitalisztikus gazdálkodás. Az individualizmus virágzása ez, a szabad konkurrencia elvének ural-
kodása a tudomány, politika, szociális és gazdasági élet terén.

Ez az időszak egybeesik a fehér faj hatalmas térhódításával az idegen földrészekben, valamint a technika hatalmas haladásával. Az egész emberiség egy hihetetlen optimizmus mámorában tobzódik és megtalálnak véli azt az utat, amely a korlátlan jólét, igazi boldogság felé vezet, melyet itt a földön akar megtalálni anélkül, hogy egy tökéletesebb és magasabbrendű világ létezésében hinne. Ez az új gondolkodásmód szerint az emberi életnek minden eddigi szabályozása, korlátozása és tekintélye, kivéve azokat, amelyek a jogrend biztosítását hivatottak szolgálni, nem egyebek, mint bilincsek, amelyek a haladást akadályozzák és az emberi képességek kifejlődését meg-
gátolják. A szabad versenyben nemcsak az erősebb győz mindig, hanem a jobb, értékesebb és etikailag magasabban álló is és ha ennek a versenynek vannak is áldozatai, ezerszeresen kárpótlást nyújt értük az elért haladás. Ugyanez elv szerint az államok a politikai pártok szabad versenye alapján szolgálhatják legjobban a haladás ügyét, mert e pártok küzdelmei közepette a néptömegek helyesebben dönthetnek sorsuk felől, mint az erre kiválasztottak. Ezen — tulajdonképpen darwini — elv szerint, melyet a természet szokott alkalmazni, de amelytől az ember a történelem folyamán oly gyakran tért el, rendeztük be életünket másfél évszázad óta.

Most azonban mintha azt vennénk észre, hogy a világ alapvető változások előtt állna, mintha ettől a hagyománytól, — mert a fent leírt elvek alkalmazása jelenti ma a hagyományt, mellyel a modern forradalom minden téren szembenáll, — elfordulnánk és új utakat keresnénk. A történelem liberális-demokratikus-kapitalisztikus korszaka, amely az erők szabad küzdelmére volt alapozva, úgy látszik vége felé közeledik.

Mit kell nekünk hagyományaiból, mint az emberi haladás alapjait és tartalékait megőriznünk és mit kell belőlük elvetnünk? Mit kell a forradalomtól tanulnunk, hogy a fejlődést egy egészséges, új evolúció útjára vigyük, nehogy a revolúcióban elpusztuljunk? Ez az a kérdés, mely sürgős válaszra vár.

Az ELMÚLT KOR szociális téren a proletarizált és forradalmasított munkástömegek rettenetes nyomorához vezetett. Ezek magukat a társadalmon kívülinek érzik és annak következtében, hogy a termelési folyamatból kizárva, munka nélkül maradtak, tulajdonképpen tényleg kilöködtek a társadalomból. Gazdasági téren ez a kor az egész világgazdaság szörnyű csődjéhez vezetett, sok nemzeti gazdaság összeomlásához, millió egyéni egzisztencia temetőjéhez, melyek a proletarizált rétegek tömegeit a proletarizált intellektuelek számával növelték. A belpolitika terén a pártok mind zabolátlanabb küzdelme, a demokrácia, amely a világháború után a tömegeket tette meg az államok uraivá, több országban véres harcokra vezetett, mondhatnánk, a polgárháborút állami intézménnyé tette. Az államok egész sorában

a tömegterror, a legvadabb demagógia, az erőszak és az árulás került uralomra, mely uralom alatt az emberi együttélés etikus elveit, a jog eszményét és az összes néposztályok szolidaritásának nemzeti és emberi ideálját lábbal tiporták.

A nemzetközi életben ez a szabad verseny minden idők legborzalmasabb háborújára vezetett, melynek elmúltával a legyőzött népek a győztesek által, a demokratikus egyenlőség és a népek önrendelkezési joga nevében jognélküli, másodrendű proletármépekké fokoztattak le, melyek korlátozott szuverénitással lettek felruházva; területüket feldarabolták, lakosságukat részben alacsonyabb kultúrfokon álló idegen népek uralma alá helyezték.

A napóleoni kor bukása után, amelyben Napoleon akarata jelentette a nemzetközi jogot s a Szent Szövetségnek végelgyengülésben történt kimúlta után, mely szövetség Európa utolsó univerzális, internacionális hatalmát reprezentálta, a nemzetközi élet, mint mondtuk, minden tekintetben a népek szabad versenyfutására épített fel. Ennek az elvnek alkalmazása vezetett el ahhoz a korhoz, melyet Friedjung oly találóan nevezett el az imperializmus korának, melyben a népek a világ uralmára törekcsenek és saját területük megnagyobbítását a többiek kárára mindenféle eszközzel, akár erőszakkal is, elérni igyekecsenek. A hatalmi csoportok egyensúlya ebben a versenyfutásban egyáltalán nem jelentette az európai népek organizációját vagy koalícióját, hanem olyan organizációt, amelyben kiki saját pozíciójának erősítését szolgálta a többiek rovására és ennek köszönhető, hogy abban a pillanatban, amelyben mindegyik azt hitte, hogy pozíciója elég kedvező ahhoz, hogy a konkurrenssal végleg leszámoljon, az addig látszólag békés versenyfutás hirtelen vad harccá változott át. így következett be a katasztrófa. A hajó, a külpolitikai, gazdasági és belpolitikai győztesekkel és legyőzöttekkel egyetemben, zátonyra futott.

Vizsgáljuk most meg külön-külön a szociális, gazdasági, nemzeti-belpolitikai és nemzetközi élet jelenségeit, hogy más úton az idő jelenségeinek ugyanezen szintéziséhez juthassunk el.

Mint már erre rámutattam, a középkor végén a földbirtokosok és a városok kíméletlen harca a gyengébbek, elsősorban a parasztosztály szolgáscághoz és elproletárosodáscághoz, valamint egyes városok megsemmisítéséhez vezetett. Ugyanezt látjuk a szabad konkurrenca újkori időszakában is. Az új, ipari és kommerciális hűbéruraknak, kiknek erejét nem a földbirtok és a privilegizált jogok adják, hanem az a körülmény, hogy a nagy kapitalisztikus fa gyökereinél ülnek, ahonnan a fa egész életfolyamatát áttekinthetik és tetszés szerint szabályozhatják, egyrészt módjukban van a kellemetlen konkurrenseket ártalmatlanná tenni, másrészt kénytelenek ebben a kíméletlen harcban a termelési folyamatban résztvevő leggyengébb elemet, a munkást mindjobban kihasználni és őt mint proletárt kezelni.

Így keletkeztek lassan a nagybankok, a pénzügyi nagyhatalmak, a világot uraló ipari trösztök és így keletkezett a városi proletariátus is, mely a középkor paraszti proletárcághoz hasonlóan, a munkaadótól való függés ellen az annak tulajdonában levő termelési eszköz kisajjá-

tításáért küzdött. Ez a harc már régen a háború előtt megkezdődött és a háború s a rákövetkező évek eseményei csak gyorsították ütemét és élesebbé tették modorát. Ez a harc az ember harca, aki az anyagi előnyökért folyó versenyfutás eszközéből ismét öncéllá akar válni. Ez a harc kiutat keres a kapitalisztikus gazdasági rend egyoldalúságából, amely az emberek nagy részének életét elviselhetlenné teszi, az egy nép keretén belül való szolidaritást akarja ismét helyreállítani és a korlátlan konkurenciát, amely sem a szociális igazság, sem az etikai értékek uralmát, de még csak az elviselhető emberi életet sem tette lehetővé s a haladást csak szörnyű áldozatok árán tudta elérni, egy emberibb rendszerrel kívánja pótolni, vagy legalább is kiegészíteni, amely ha csak ugyanazt a célt éri is el, nem követel annyi áldozatot, mint a mai rendszer.

Két utat szoktak itt ajánlani. Az egyik a szigorúan keresztülvitt kollektivizmus, amely, mint kommunizmus vagy szocializmus, a szabad magángazdálkodások konkurenciája helyébe az egész gazdasági élet állami organizációját helyezi. Ez a rendszer a szabad versennyel ellentétes elvet végső következetességgel viszi keresztül.

A személyi szabadságnak, az egyén szabad kibontakozásának itt helye nincsen. Mindenki alkalmazottá válik, proletárrá lesz. Az ember itt csak gép; az organizáció mindent felfal, magát az embert is. A társadalom méhkaptárrá lesz, ahol az egyén csak a közösségért él és dolgozik. Ha a munka a közösség részére sikeres, úgy az egyénnek is jól megy a sora, ellenkező esetben mindenkinek egyformán rosszul, annak is, aki kiválót alkotott. E rendszer tehát eleve feltételezi az emberekről, hogy magasabbrendű lények legyenek, akik nem keresik saját hasznukat, hanem teljesen beleolvadnak a kollektivitás érdekeibe s így e rendszer mindig levegőben lógó elmélet fog maradni, amit az orosz bolsevizmus modern kísérletezése kellőképpen be is bizonyított.

Mindjobban kialakul azonban egy másik megoldás, amely a szabad kapitalisztikus rendet nem akarja eltörölni, hanem csak a másik elvvel kiegészíteni. Olyan gazdálkodást kíván ez, amelyet a kollektív akarat és érdekek szorítanak korlátok közé, vezetnek és pótolnak részben, mégpedig sokkal nagyobb mértékben, mint ez ma fennáll.

De hiszen az egészen szabad gazdálkodás, amelyet azok kívánnak, akik a „laissez faire“ elvét proklamálták annakidején, ma már úgy sem létezik s a jövőben még kevésbé létezhet, mert a hozzá vagy hagyományaihoz való visszatérés már ma is teljes lehetetlenség. A korlátozásokat maga a gazdasági élet vezette be s az állam a maga részéről ugyanezt teszi. A gazdasági élet területén már ma sem a kereslet és kínálat azok a tényezők, amelyek a piaci helyzetet, az árakat, a termelést meghatározzák, hanem e tényezők helyét a mammuttrösztök, a monopolisztikus helyet elfoglaló vállalatok, a kartellek foglalták el és így vált a szabad gazdálkodás sok tekintetben a vállalkozók tervgazdálkodásává. De a munkabérek sem a fenti tényezők által determináltak immár, hanem szakszervezetek ellenőrzése alatt állnak, melyek azok nivóját gyakran mesterségesen tartják fenn.

Azután sok magánvállalat került nagybankok, pénzcsoporthoz, bürokratizált nagyvállalatok döntő befolyása alá. Ezek a gazdasági életet mindenféle módon befolyásolják, üzletvezetésük tehát közügy lett, mert hiszen a közérdeket ténykedésük igen gyakran érinti.

Az állam is beavatkozik a gazdasági életbe. Vám- és külkereskedelmi politikájával az egész vonalon szabályozza a nemzetgazdaság és a világgazdaság viszonyát, ellenőrzi a pénzügyet, a munkabéretet, az árakat, a termelést és az elosztást, napról-napra erősebben nyúl bele a gazdasági életbe és mind több szabad gazdasági üzemet tesz kollektív tulajdonná. S mindezt nem hatalmi tébolyból teszi, hanem azért, mert másként nem cselekedhet, ha a rend és jog uralmát fenn akarja tartani és a forradalmakat el akarja kerülni. A szabad gazdálkodás ugyanis képtelen mind e kérdések megoldására.

Mind ennek okai egészen világosak. Az európai népek mozgási területe megszűnik. A liberális kapitalizmus és imperializmus kora, mely tulajdonképpen az egész világnak a fehér faj által való in-almára és kizsákmányolására volt alapítva, alkonyulóban van. Ennek következtében Európában viszonylagos túlnépesedés állott elő. Új tőkék felhalmozódása is mind nehezebb lesz annak a szociális nyomásnak következtében, melyet a foglalkozás nélkül maradt tömegei a rentabilitásra gyakorolnak. A népek lassanként észreveszik, hogy saját-magúknak kell magukon segíteniük és így foglalja el a korlátlan szabad verseny helyét a kompromisszumok, a megegyezések útja s ennek segítségével a szervezett gazdálkodás, melyet a kitervelő, ellenőrző és vezető kollektív akaratnak kell szabályoznia. A szabadkereskedelem helyét, mely a legtipikusabb liberális kapitalisztikus gazdasági rendszer, mert a konkurrencia abszolút szabadságát biztosítja, elfoglalja a vámvédelmi gondolat és végül az autarchia, értven ezalatt nemcsak apró és kis népekre korlátozott gazdasági területek önellátását, hanem nagyobb, több nemzetet átfogó területek autarchiáját is, mely területek egymást természetileg kölcsönösen kiegyensúlyozó országokat foglalnak magukba.

Ez a fejlődés végül is a látszólag egymással szembenálló és egymásnak ellentmondó irányzatok szintéziséhez vezet, mely irányzatok a mai gazdasági és szociális forradalomnak tulajdonképpeni okozói. Kétségtelen, hogy az ember kénytelen szabadsága egy részét feláldozni, a személyi iniciatívák és egyéni képességek szűkebb területtel kénytelenek beérni, de a gazdasági egzisztencia biztonsága növekszik s kevesebb lesz az áldozat. Az individualizmust tehát ezen az úton ismét a kollektívizmus váltja fel, a szabad verseny darwini elvét az együttműködés és az emberi organizáció gondolata. Haladást jelent-e vajjon ez a fejlődés? Nézetem szerint bizonyos feltételek között, igen! A haladás alkalmazkodást jelent s mi gazdasági életünket új elvek alkalmazásával akarjuk az idő új életfeltételeihez hozzáidomítani. De a haladás csak úgy válik valóban azzá, hogy ha ez új elvek alkalmazásában mindig mértéket tartunk s célunkat nem tévesztjük szem elől s hogy ha az egyén, a gazdasági egységek és a népek felelősségérzete és szabadsága a gazdasági és szociális élet új szervezetében nem lesznek pusztulásra ítéelve és az új rendszer nem fog az

emberek szolgásgává fajulni, egyszerűen ha hagyományból és forradalomból ki tudjuk alakítani a helyes szintézist.

A GAZDASÁGI ÉS SZOCIÁLIS ÉLET jelenségeinél kissé tovább időztem, éppen mert azon viszonyok változásaiban, melyek a gazdasági életet és a társadalom felépítését meghatározzák, korunk forradalmasító momentumainak gyökereit látom. De e momentumok a belpolitika terén is tevékenykednek és az európai népek tekintélyes részénél alapvető változásoknak lettek okozójává. Demokrácia és fasizmus ma két ellentétes pólusként állnak egymással szemben, mint hagyomány és forradalom, ahol forradalom alatt nem rendetlenséget, polgárháborút és hasonló dolgokat értek, hanem a régivel elvileg szembenálló új irányzatot. Az állam ügyei felett, a demokratikus elveknek megfelelően, mindig annak a politikai pártnak kell döntenie, amely a többi párttal vívott harcokban a legnagyobb tömeget tudja maga mellé állítani. Nem kétséges, hogy e küzdelmekben, éppúgy, mint a gazdasági életben nem mindig az értékesebb, etikailag magasabban álló elemek maradnak győztesként a porondon, hanem igen gyakran a felelőtlenebbek, a kíméletlenebbek. Ennek a rendszernek eredménye mindig a nép jellemétől, a tömegek hajlamaitól függ. Ahol a nép alacsonyabb kultúrfokon áll és könnyebben bolondítható el, ahol a tömegek durva egoizmusa túlharsogja a felelősségérzet hangját, ahol a szociális ellentétek a nyugodt megfontolás hangját elfojtják, ott — különösen olyan időkben, amikor mindez fokozott mértékben áll fenn — ez a rendszer, ahelyett hogy a haladás ügyét szolgálná, súlyos válságokhoz, rablógazdálkodáshoz, destrukcióhoz és összeomláshoz vezethet. Egyes államok háborúutáni belpolitikája ezt eléggé bebizonyította.

Nyugodtan állíthatjuk, hogy a demokrácia a gazdag, egészségesen tagolt, erkölcsileg és kulturálisan magasanálló államok uralkodási formája, melyeknek mozgási területe nincsen szűk korlátok közé szorítva. Itt a demokrácia rendszerint megállja a helyét, olyan országokban azonban, ahol ezek az életfeltételek nincsenek meg, ott borzasztó pusztításokat végezhet, különösen nagy megpróbáltatások idején, amikor súlyos kérdések várnak megoldásra. Ilyenkor a demokrácia, mint azt láttuk, vad harccá fajulhat el, mert a demokratikus államban, a szólás és az írás teljes szabadságával együtt szörnyű fegyverek fejlődnek ki, melyek a tömegek félrevezetésére nagymértékben alkalmasak. Ahol pedig felébredt a tömegterror és a szenvedélyek irányítják a cselekedeteket, ott a pártok versenyéből nem nyugodt és egészséges fejlődés lesz, hanem pártharc és polgárháború.

Csak igen kevés nép van a földön, ahol a liberális demokrácia ma is kifogástalanul működik: néhány nyugat- és észak-európai államban és talán az Egyesült Államokban. Közép-Amerikában és Dél-Amerika legnagyobb részében sohasem funkcionált, Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában pedig a háború után állt elő ez a helyzet. Hogy ez azonban nem kizárólag kultúmvívó kérdése, azt kellőképpen bizonyítja az a körülmény, hogy oly magas kultúrájú országok, mint Olaszország, Németország és Ausztria is elvesztették hitüket a pár-

tok szabad versenyében és a népcsoportokat szervezett együttműködés felé kívánják vezetni. Nyugodjék ez az együttműködés akár a fasiszmus szolidaritási elvén, a nemzeti szocializmus vezéri elvén, az organikus rendi tekintélyállam elvén, vagy pedig a teljes végrehajtóhatalomnak az államfőre való átruházásán, mint például Amerikában, a lényeg mindenütt ugyanaz: korlátok közé kell szorítani a pártok gyilkos harcát és elsősorban az osztályharcot, amely ahelyett, hogy a hasznos elemeket juttatná felszínre, a nép, elsősorban az alsóbb néposztályok lelkében megsemmisítéssel fenyegeti a még meglévő erkölcsi értékeket.

Ha ezt sikerül elérni, úgy ez sok nép számára megváltást és életükben felbecsülhetetlen értékű haladást fog jelenteni. De itt is csak úgy, ha a liberális-demokratikus kor nagy vívmányai, a polgári egyenlőség, a személyes szabadság, a lelkiismeret szabadsága és elsősorban a népek önrendelkezési joga, nem fognak egyesek diktatúrájának önkénye alatt elpusztulni. Hagyománynak és forradalomnak itt is szintézissé kell összeolvadniuk, mert csak a szabad verseny és a szolidáris együttműködés ötvözete jelentheti számunkra az egyetlen, emberileg elfogadható megoldást.

NEMZETKÖZI TERÜLETEKEN is új utat keres az emberiség, olyan utat, amely a népek versenyfutásától a nemzetközi viszonyok egyetemes rendezése felé vezet s amely a létért való küzdelmet a népek kollaborációjának gondolatával akarja helyettesíteni. Ezt a szintézist is két irányban szokták ma keresni.

Abban a pillanatban, amelyben — a francia forradalom elvei szerint — az abszolút királyság helyét a népszuverénitás foglalta el, a nemzetiségileg kevert államokban kitört a harc az egyes nemzetiségek között a hatalomért. Ebben az időben, az elmúlt század elején, kisebbségi jogokról még szó sem volt. Harc folyt az államban való uralomért, vagy legalább is a helyi autonómiáért, melyet azonban minél előbb teljes nemzeti önállósággal akartak felcserélni, különösen, ha a határokon túl néptársak voltak letelepedve, akikkel a régi államban kisebbséget alkotó nemzetiség egyesülni akart. Így alkotta meg a demokrácia a nemzetiségi kérdést, az irredentizmust és az évszázad végén a népek önrendelkezési jogának gondolatát, mely fogalmak a XIX. század előtt mind ismeretlenek voltak, így foglalta el azután az államnak, mint egységnek a helyét a nemzet és keletkezett az óhaj az adott kevertnyelvű államok területének megbontása, illetve a nemzetekhez való hozzáidomítása iránt.

Ez az ideológia a múlt században nagy háborúkra és végül is a világháborúra vezetett és a békekötésben a győztesek ennek az ideológiájának próbálták végső következtetéseit levonni. A békeszerződések Európa térképét mozaiktablává akarták változtatni, amelyben minden kövecske egy külön nemzetet jelentett volna. Természetesen a szerződések is balul sikerült kísérletek maradtak errevonatkozóan, mert ezen elv keresztülvitele nekik sem sikerülhetett.

Az elmúlt tizenöt esztendő kellőképpen bebizonyította, hogy ennek az elvnek mértéktelen túlzásai és egyoldalú figyelembevétele minő

következményekkel járt a közép- és délkelet európai népekre nézve. Az államok tudniillik nemcsak uralkodási területek, hanem gazdasági egységek is, melyeket a természet és a földrajzi viszonyok határoznak meg, történeti kultúregységek is, melyet a hagyományok, a világnézeti módok és szokások szárai fűznek egységbe. És ha egyes népcsoportok hasznos együttélésénél előnyt jelent is az a körülmény, hogy azonos vagy hasonló nyelvet beszélnek, úgy legalább olyan fontos az is, hogy ugyanegy állam kereteiben való egyesülésük gazdaságilag mindegyik számára a legtöbbet nyújtsa. Ilyen népcsoportok békés együttélése szempontjából éppily fontos az is, hogy történeti tradícióikban, világnézetükben ne legyenek oly alapvető ellentétek, melyek kiegyenlíthetetlenek és amelyek egy, az állam keretén belül való békés kollaborációt úgyszólván lehetetlenné tesznek.

Az idő tehát a kis nemzetek késhegyig menő küzdelmének eliminálására újrendezést parancsol és pedig nemcsak a nemzetiségi elv figyelembevételével, mely elv alkalmazása csak e nemzetek szétforgácsolására és elkeseredett harcára vezetett. Revízió és újrendezés: ez a nemzetközi élet forradalmi kiáltása, szemben a békeszerződés-orthodoxiával, amely egy túlzottan alkalmazott nemzetiségi elv hagyományaihoz kapaszkodik. A haladás útja itt is egy új szintézis felé vezet, mely a népek rendezetlen küzdelmét a létért, békés kollaborációvá akarja változtatni. Ez azonban csak a szerződések revíziója által lesz lehetséges, valamint nagyobb földrajzi-gazdasági és kulturális-történeti egységek felállításával, mely egységek keretein belül a nemzeti autonómiák, az igazi kisebbségvédelem elve fog alkalmaztatni, hogy a nemzetiségi princípiumnak is elég tétesség. Csakis ennek megvalósítása után lesz lehetséges Közép-Európa kis népei között egy további összefogás és békés együttműködés.

Egy további, még messzebbható szintézisét keressük a nemzetközi életnek, amely az imperializmus kora, a „hatalmi egyensúly” helyett a nemzetközi életnek és békének a jogra alapított uralmát, valamint ennek az uralomnak szervezetét, nemzetközi döntőbírásgot és a békének egyéb reális garanciáját, leszerelést, a háborúról, mint a nemzeti politika eszközéről való lemondást akarja megvalósítani. Ezeknek a törekvéseknek győzelme új univerzalizmusra vezetne a népek életében, mert az emberiség tekintélyes részének kollaborációját valósítaná meg a nemzetközi életben.

Meg tudjuk-e mindezt valósítani, ez az a nagy kérdés, amelyre ma még nem tudunk kielégítő választ adni. Tisztán látjuk a nehézségeket, amelyek a megoldás útjában állnak, de tudjuk azt is, hogy a gyilkos harcnak kiküszöbölése és a békés együttműködéssel való helyettesítése, a gazdasági területek megszűkülése következtében, az egymással szembenálló népekből álló fehér faj számára rövidesen életkérdéssé fog válni. A háború és következményei igen komoly és félre nem érthető figyelmeztetést jelentenek erre vonatkozólag.

Egy ilyen együttműködés azonban csak úgy érhető el, ha egyrészt a teljes egyenlőség alapján próbálunk felé közeledni és másrészt ha nemcsak a jogi ellentéteket próbáljuk békésen és igazságosan elintézni, hanem mindazokat, amelyek jogi döntés alá éppen azért

nem vonhatók, mert a fennálló jog rájuk nem alkalmazható, például ha az egyik fél a mai jogállapotnak, a status quo-nak megváltoztatását kívánja, de a másik fél ennek ellenszegül. Egyszóval ez az együttműködés csak úgy érhető el, ha az államok felett álló szervezet, amelynek a konfliktusok elintézésére teljhatalma van, nemcsak bírói, hanem törvényhozói és végrehajtoi hatalommal is rendelkezik a nemzetközi életben.

A Népszövetség mindettől ma még távol van, éppen ezért ez az intézmény ma még csak tanácskozótestület, népparlament, amely csak a világközvélemény kialakítására nézve bír befolyással, de még csak elméleti jellegű döntéseket sem tud hozni, hanem kizárólag az államokkal való tanácskozássra kénytelen szorítkozni, mivel a valószínű döntés és végrehajtás az államok szuverenitásának van fenntartva. Éppen ezért a Népszövetség kezdetleges képződmény, embriója csak annak, amire hivatva van.

Ézért kell látnunk, hogy az államok külpolitikájukban ma is többé-kevésbé hívek maradtak az imperializmus korának diplomáciai hagyományaihoz, sőt azt kell mondanunk, hogy bizonyos vonatkozásokban visszaesést tapasztalhatunk még korábbi időkbe. A legyőzött népek egyenlőségének kétségbevonása, az a nemtörődomség, amellyel a Népszövetség a kisebbségek jogait „védi“, erős ellentétben állnak az elmúlt időszak demokratikus elveivel és régen elmúlt, durvább világra utalnak.

De mindettől eltekintve, az államok állandó fegyverkezésének ténye, valamint az a körülmény, hogy bizonyos országok a fegyverkezés korlátozását a legélesebben ellenzik, továbbá az egyes államok között alkotott véd- és dacsövetségek, mely államok ugyanakkor provokációnak és a béke veszélyeztetésének deklarálják azt, ha más államok ennek a halvány látszatát is merészlik tenni, a békeszerződések által alkotott nemzetközi status quo-nak békés revíziója iránti követeléseknek háborús fenyegetésekkel való megválaszolása, a külpolitikának ez az egész gyakorlata élő példa arra, hogy nemzetközi téren bizony ma még teljesen benne vagyunk az imperializmus korszakában, hogy az európai népek versengése és a létért való kíméletlen harc még nem adott helyt egy emberibb együttműködésnek és hogy a Népszövetség egyelőre még nem ennek a kollaborációnak államokfeletti szervezete, hanem csak ennek álarcát reprezentálja a nemzetközi életben.

FEJTEGETÉSEIM VÉGÉRE ÉRVÉN, kétségtelen, hogy az utolsó akkordok komolyaknak, sőt komoraknak mondhatók. Nem is lehetnek mások, mert hiszen éppen a nemzetközi életben vezették az elmúlt idők hagyományai Európa népeit egy szörnyű katasztrófába, melyből a kiutat még ma sem nagyon látjuk.

El kell-e vájjon jönnie az új katasztrófának, a nemzetközi élet új forradalmának, az új háborúnak, mert a háború nem egyéb, mint a nemzetközi élet forradalma, forradalma a háborúban résztvevő népeknek a fennálló nemzetközi jog ellen. Vagy elkerülhető ez a háború? Megelőzhető-e ez a revolúció egy állandó evolúcióval?

Ez a gyakorlati politika nagy sorskérdése, melyet itt, egy kultúr-egyesület kebelében bizonyára nem lehet eldönteni. De szilárd meggyőződés, hogyha minden férfi és nő, akik a háború utáni világ aikonyuló politikai világnézete talaján állnak, kötelességtudóan mindig összetartanak és egy jobb időért önfeláldozóan és idealizmussal, de illúziók nélkül, fáradhatatlanul dolgoznak, szebb kor fog Európa népei számára hajnalodni, amelyben a kölcsönös vonatkozásoknak közeledniök kell az emberi ideálhoz, jobban, mint ezt a létért való állandó küzdelemnek, az egymás testén való versengésnek most elmúlt korában láttuk.

BETHLEN ISTVÁN GRÓF